

Odškodnenie obetí protiprávnych sterilizácií na Slovensku

1. Historický kontext

Perzekúcia rómskeho obyvateľstva, vrátane násilných sterilizácií rómskych žien, nie je len doménou eugenických hnutí zo začiatku minulého storočia a nacistických režimov. Podpora sterilizácií ako prostriedku na reguláciu pôrodnosti sociálne slabších vrstiev, vrátane rómskeho obyvateľstva, bola aktuálna aj **v socialistickom Československu v období 70. a 80. rokov**. Hoci sterilizácia žien bola vykonávaná na základe ich subjektívneho rozhodnutia, v praxi dochádzalo k agitácii zo strany sociálnych pracovníkov a svoju rolu zohrala aj finančná motivácia - ženy, ktoré podstúpili sterilizáciu, mali nárok na jednorazovú finančnú dávku.¹

Ani po zmene režimu a vzniku samostatnej Slovenskej republiky tieto praktiky nevyzli. Komplexná správa z prieskumov mimovládnych organizácií s názvom „Telo a duša“² z r. 2003 zdokumentovala **množstvo prípadov nútených sterilizácií rómskych žien na východnom Slovensku**, z ktorých vyvodila, že išlo o **systematické porušovanie práv rómskych žien**.

Spomínané prieskumy, ako aj jednotlivé prípady riešené pred súdmi, poukazujú na to, že zdravotnícki pracovníci poskytovali rómskym ženám **zavádzajúce a zstrašujúce informácie**,³ aby ich donútili udeliť súhlas so sterilizáciou, ktorá bola vykonaná v priebehu pôrodu cisárskym rezom. Tieto ženy boli neraz postavené pred **rozhodnutie v poslednej chvíli pred pôrodom či počas neho**. V iných zdokumentovaných prípadoch si zdravotnícky personál súhlas pacientiek pred vykonaním sterilizácie ani nezadovážil. Niektoré ženy boli o vykonaní sterilizácie **informované ex post**, iné **vôbec**. V niekoľkých prípadoch došlo aj k **sterilizácií neploletých dievčat** bez súhlasu ich zákonných zástupcov.

2. Kritika SR zo strany medzinárodných organizácií

Otázka protiprávnych sterilizácií rómskych žien na Slovensku rezonuje aj na medzinárodných fórach. **Už 15 rokov je Slovenská republika terčom opakovanej kritiky zo strany medzinárodných organizácií**, predovšetkým Rady Európy⁴ a OSN.⁵ Odporúčania

---

¹ Motejl: *Závěrečné stanovisko veřejného ochránce práv ve věci sterilizací prováděných v rozporu s právem a návrhy opatření k nápravě* (Brno, 2005), str. 26-28.

² Centrum pre reprodukčné práva, Poradňa pre občianske a ľudské práva: *Telo i duša. Násilné sterilizácie a ďalšie útoky na reprodukčnú slobodu Rómov na Slovensku* (2003). Dostupné na: <https://www.poradna-prava.sk/sk/dokumenty/telo-i-dusa-nasilne-sterilizacie-a-dalsie-utoky-na-reprodukcnu-slobodu-romov-na-slovensku/>.

³ Zdravotnícky personál používal medicínsky nepresné výstrahy, ako napr. „opakované cisárske rezy spôsobujú smrť.“ Pacientky pritom vôbec neboli informované o alternatívnych možnostiach. Vid': *Telo i duša*, str. 15.

⁴ Pozri napr.: Správy Komiséra Rady Európy pre ľudské práva CommDH(2003)12, CommDH(2011)42, CommDH(2015)21.

⁵ Pozri napr.: Závěrečné zistenia Výboru OSN pre ľudské práva pre SR z r. 2003, 2011 a 2016; Závěrečné zistenia Výboru OSN pre odstránenie všetkých foriem rasovej diskriminácie pre SR z r. 2004, 2010, 2013 a 2018; Závěrečné zistenia Výboru OSN pre odstránenie všetkých foriem diskriminácie žien pre SR z r. 2008

adresované SR boli pritom vo všetkých prípadoch jednoznačné: preskúmať rozsah týchto praktík, **zabezpečiť možnosť účinnej nápravy obetiam** nedobrovoľnej sterilizácie a zabrániť ďalším porušeniam práv v tejto oblasti.

Podľa Správy Komisára Rady Európy pre ľudské práva Thomasa Hammarberga z r. 2011 by mala reparácia za tieto porušenia práv zahŕňať jednak **verejné ospravedlnenie, ako aj finančné odškodnenie primerané k závažnosti porušení práv** a ujme, ktorá nimi bola dotknutým ženám spôsobená.⁶ Výbor OSN pre ľudské práva v r. 2016 vyzval vládu SR, aby zriadila **nezávislý orgán, ktorý by vyšetril rozsah praxe násilných sterilizácií rómskych žien a zabezpečil finančnú a inú náhradu všetkým obetiam**. Výbor OSN pre odstránenie všetkých foriem rasovej diskriminácie vo svojich záverečných zisteniach z januára 2018 urgoval SR, aby zabezpečila **prístup k účinným prostriedkom nápravy a adekvátnemu odškodneniu** pre rómske ženy, na ktorých bola vykonaná sterilizácia bez platného informovaného súhlasu, ako aj potrestanie páchatel'ov týchto činov a efektívne uplatňovanie právnych noriem a pravidiel týkajúcich sa informovaného súhlasu v prípadoch sterilizácie.⁷

3. Prehľad relevantnej judikatúry

Niektoré protiprávne sterilizované rómske ženy sa po neúspechu na vnútroštátnych súdoch obrátili s individuálnymi sťažnosťami na **Európsky súd pre ľudské práva (ESLP)**. Ten vo všetkých prípadoch konštatoval porušenie práv sťažovateľiek a priznal im finančné zadost'učinenie (25 000 € - 31 000 €).

K.H. and others v. Slovakia (rozsudok z 28. apríla 2009)

- Sťažovateľky (8 žien rómskeho pôvodu) mali podozrenie, že boli protiprávne sterilizované a v tejto súvislosti žiadali o **vyhotovenie fotokópií z ich lekárskeho záznamov**. Prístup im bol zo strany nemocnice odopretý, v uvedenej veci teda podali žaloby. Súd im povolil robiť si zo záznamov len ručné výpisy, nie zadovážiť si fotokópie, a to s poukazom na možné zneužitie osobných údajov.
- ESLP konštatoval, že došlo k porušeniu čl. 8 (právo na súkromný a rodinný život) a čl. 6 ods. 1 (spravodlivé súdne konanie) Dohovoru o ochrane ľudských práv a základných slobôd (ďalej len „Dohovor“).
- Každéj sťažovateľke bolo priznané odškodné vo výške 3 500 €.

V.C v. Slovakia (rozsudok z 8. novembra 2011)

- Sťažovateľka bola sterilizovaná vo veku 21 rokov v priebehu druhého pôrodu cisárskym rezom. Počas pôrodu, kedy trpela pôrodnými bolesťami, ju lekár varoval, že jej ďalšie prípadné tehotenstvo by znamenalo smrť jej alebo dieťaťa. Vystrašená a bez riadneho poučenia tak podpísala súhlas s vykonaním sterilizácie, pričom nechápala význam tohto slova. V dôsledku sterilizácie trpela sťažovateľka depresiami a došlo

---

a 2015; Záverečné zistenia Výboru OSN proti mučeniu pre SR z r. 2009 a 2015; Záverečné zistenia Výboru OSN pre práva osôb so zdravotným postihnutím z r. 2016.

⁶ CommDH(2011)42, str. 3.

⁷ CERD/C/SVK/CO/11-12, body 23 a 24 (e).

k narušeniu vzťahov s jej manželom. Na vnútroštátnych súdoch so žalobou na ochranu osobnosti neuspela, Ústavný súd SR jej sťažnosť odmietol ako neopodstatnenú.

- EŠLP sterilizáciu sťažovateľky označil za **hrubý zásah do jej telesnej integrity**. Konštatoval porušenie čl. 3 (nedobrovoľnú sterilizáciu kvalifikoval neľudské a ponižujúce zaobchádzanie) a čl. 8 (právo na súkromný a rodinný život) Dohovoru.
- Sťažovateľke bolo priznané odškodné z titulu nemajetkovej ujmy vo výške 31 000 €.

N.B. v. Slovakia (rozsudok z 12. júla 2012)

- Sťažovateľka bola protiprávne sterilizovaná vo veku 17 rokov počas pôrodu svojho druhého dieťaťa (cisárskym rezom). K zákroku nebol daný súhlas zákonného zástupcu. Zdravotná dokumentácia však obsahuje žiadosť o vykonanie sterilizácie podpísanú sťažovateľkou datovanú ku dňu pôrodu. Pri podpise bola pod vplyvom liekov, zdravotnícky pracovník jej mal dokonca pomôcť sa podpísať. Zmienil pritom možný fatálny následok, ak by formulár nepodpísala. Sťažovateľka v dôsledku neplodnosti mala psychické a rodinné problémy a domáhala sa náhrady nemajetkovej ujmy vo výške 17 310 € v civilnom konaní. Súd jej priznal odškodné vo výške 1 593 €, Ústavný súd SR jej sťažnosť zamietol a trestné konanie, ktoré sa vo veci viedlo, bolo zastavené z dôvodu, že spáchanie trestného činu nebolo preukázané.
- EŠLP podobne ako v prípade V.C. konštatoval porušenie čl. 3 a čl. 8 Dohovoru. **Finančné odškodnenie priznané vnútroštátnymi súdmi vzhľadom ku charakteru porušenia práv sťažovateľky nepovažoval za dostatočné** a z titulu nemajetkovej ujmy priznal sťažovateľke odškodné vo výške 25 000 €.

I.G., M.K. and R.H. v. Slovakia (rozsudok z 13. novembra 2012).

- Tri sťažovateľky rómskeho pôvodu boli sterilizované počas pôrodu cisárskym rezom. Dve z nich neboli v čase zákroku plnoleté a k sterilizácií nedali súhlas ani sťažovateľky, ani ich zákonní zástupcovia. V prípade tretej sťažovateľky bol súhlas zadovážený tesne pred pôrodom po podaní liekov. Sťažovateľka nebola schopná formulár prečítať, no sestra ju informovala, že ide len o formalitu potrebnú k tomu, aby bolo možné vykonať cisársky rez. Vo veci sa viedlo trestné stíhanie, skončilo však obdobne ako v prípade N.B. Sťažovateľky sa tiež obrátili na súd so žalobami na náhradu škody na zdraví podľa §420 a nasl. OZ. Prvej zo sťažovateľiek súd nepriznal žiadne odškodné, keďže podľa názoru súdu neexistovala príčinná súvislosť medzi sterilizáciou a namietaným zásahom do zdravia a práva na súkromný a rodinný život. V druhom prípade súd priznal náhradu škody na zdraví vo výške 1 539 € (obdobne ako v prípade N.B.). **Súd pri určovaní výšky odškodného odmietol zohľadniť sťažované postavenie v rámci rómskej komunity**. Tretia sťažovateľka v priebehu súdneho konania zomrela.
- EŠLP rozhodol obdobne ako v prípade V.C. a sťažovateľkám priznal odškodné vo výške 28 500 € a 27 000 €.

V cit. rozhodnutia EŠLP explicitne vyjadril, že **sterilizácia nie je život zachraňujúci zákrok**, ako v mnohých prípadoch ženám tvrdil zdravotnícky personál, a preto ju **nikdy nie je možné vykonať bez platného informovaného súhlasu**. Pri rozhodovaní o výške finančnej

satisfakcie bral do úvahy **nezvratné následky sterilizácie vo sfére osobnej integrity, súkromného a rodinného života a spoločenského statusu** (neplodná žena je v rómskej komunite považovaná za menejcennú).

Na cit. rozhodnutia EŠLP prihliadli aj **Okresný súd Košice II a Krajský súd Košice** pri rozhodovaní v prípade **M.V proti Fakultnej nemocnici L. Pasteura v Košiciach**. Ide o jediný prípad, kedy bola žalobkyni priznaná náhrada nemajetkovej ujmy v plnej požadovanej výške. Je však nutné povedať, že **nápravu sa žalobkyni podarilo dosiahnuť až po vyše 10 rokoch** súdnych sporov. Jej žaloba podaná v r. 2005 bola pôvodným rozhodnutím OS KE II (2008) zamietnutá, rozsudok potvrdil aj KS KE (2009). Až po rozhodnutí Ústavného súdu SR o sťažnosti M.V. (2010) boli predmetné rozsudky zrušené. V ďalšom konaní bolo právoplatne rozhodnuté o poskytnutí morálneho zadosťučinenia formou ospravedlnenia (2011) o náhrade nemajetkovej ujmy vo výške 1 500 € (2013). S prihliadnutím na judikatúru EŠLP však bola žalobkyni dodatočne priznaná náhrada vo výške 15 096,96 € (2016). V konaní sa sudy zaoberali aj námietkou premlčania – KS KE vyslovil právny názor, že vznesená námietka premlčania je v rozpore s dobrými mravmi.⁸

4. Súčasný právny rámec neumožňuje dosiahnutie účinnej nápravy

V posledných rokoch došlo v legislatívnej rovine k výraznému **posunu vo vzťahu k predchádzaniu protiprávnym sterilizáciám**, a to v podobe ustanovenia § 40 zákona č. 576/2004 Z. z. o zdravotnej starostlivosti a o zmene a doplnení niektorých zákonov. Predmetné ustanovenie totiž osobitne upravuje podmienky vykonania sterilizácie, vrátane náležitostí žiadosti a informovaného súhlasu a jemu predchádzajúceho poučenia.

Faktom, ktorý potvrdzujú aj neutíchajúce výhrady medzinárodných organizácií a judikatúra EŠLP, však zostáva, že **súčasný vnútroštátny právny rámec neumožňuje poškodeným ženám dosiahnuť účinnú nápravu**. Jediná možnosť domáhať sa reparácie podľa súčasnej právnej úpravy je **podanie občianskoprávnej žaloby**. Tá sa však v mnohých prípadoch javí ako neefektívna, keďže šanca na úspech v súdnom konaní je minimálna.

Keďže neplodnosť ženy môže mať rôzne príčiny, často sa stáva, že poškodená žena o svojej nezákonnej sterilizácii nevie celé roky. V prípade podania súdnej žaloby **po dlhých rokoch je** jednak podstatne **náročnejšie uniesť dôkazné bremeno**, zároveň tiež **možno očakávať, že žalovaný subjekt vznesie námietku premlčania**.⁹ Okrem toho je potrebné zdôrazniť, že **sudy SR pri rozhodovaní o žalobách žien, ktoré sa domáhali nápravy súdnou cestou, dlhé roky zlyhávali** – buď obetiam nepriznali odškodné vôbec, alebo len v minimálnej výške. Vo vyššie spomínanom úspešnom prípade sa zasa žalobkyňa musela primeranej nápravy domáhať vyše 10 rokov.

---

⁸ Rozsudok Krajského súdu Košice 5 Co/203/2012-722 zo dňa 14.2.2013, str. 9 ods. 3.

⁹ Hoci osobnostné práva sú nepremlčateľné, právo na náhradu nemajetkovej ujmy v peniazoch sa v zmysle ustálenej judikatúry premlčuje vo všeobecnej trojročnej premlčacej dobe (§ 101 Občianskeho zákonníka). Začiatok jej plynutia je viazaný na okamih, kedy došlo k neoprávnenému zásahu objektívne spôsobilého porušiť alebo ohroziť osobnostné práva fyzickej osoby.

Najlepším riešením, ktoré by poškodeným ženám zabezpečilo prístup k účinným prostriedkom nápravy a primeranému odškodneniu, sa javí byť prijatie osobitnej právnej úpravy.¹⁰ Takéto riešenie sa v praxi ukázalo ako najvhodnejšie aj vo viacerých obdobných prípadoch, kedy bolo potrebné určitým skupinám osôb zabezpečiť, resp. zlepšiť možnosti nápravy za spôsobenú ujmu alebo krivdu. Možno spomenúť napr. odškodňovanie obetí trestných činov,¹¹ reštitučnú legislatívu¹² či poskytnutie jednorazového finančného príspevku vojnovým sirotám.¹³

5. Záver

Vzhľadom na svoje ústavné princípy a medzinárodné záväzky sa **Slovenská republika musí začať intenzívne zaoberať problematikou protiprávných sterilizácií**, prevziať za ne zodpovednosť a prijať opatrenia odporúčané medzinárodnými organizáciami. Najmä musí obetiam protiprávnej sterilizácie **zabezpečiť možnosť účinne sa domáhať nápravy** za mimoriadne závažný zásah do ich práv, ktorý ňou utrpeli.

---

¹⁰ K prijatiu osobitného zákona pristúpili viaceré krajiny. Napr. v Nemecku a v Rakúsku sú v zmysle zákonov na odškodnenie obetí nacistického režimu medzi obete zaradené aj tie osoby, na ktorých bola vykonaná nedobrovoľná sterilizácia. Príkladom zákona, ktorý je zameraný špecificky len na odškodnenie obetí nútenej sterilizácie, je švédsky zákon z r. 1999.

¹¹ Zákon č. 274/2017 Z. z.

¹² Zákon č. 503/2003 Z. z.

¹³ Zákon č. 264/2014 Z. z.